

Universitäts- und Landesbibliothek Bonn

**Patmowt'iwn horomosin ew tegagrowt'iwn marmašên
ews ayloc'omanc' vanôrêic'n i širak**

Mxit□arean, Abēl

i Vağaršapat, 1870

urn:nbn:de:hbz:5:1-12275

Joansson 3075

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՌՈՄՈՍԻՆ ՎԱՆԱՑ

Ի ՇԻՐԱԿ

ԵՒ ՎԱՆՕՐԷՑ ՈՄԱՆՑ ԻՆՄԻՆ

ՏԵՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

արարեալ

ՍԷԷԼ Արքեպիսկոպոս Երեմյան

Ի ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱԾՆԻ

1870

3075

Որ արդ Գրչաբան Քարտ-Ման,
 իսկ լուսարկուն
 Գրչաբան Քարտ-Ման
 ամսամտ օրեր չորս թույն
 Մի 1897 թ.

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

ՏԵԱՌՆ ՏԵԱՌՆ ԳԵՈՐԳԵԱՅ Գ.
 ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ
 ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Իսկապես արևածուղի
 անընդհատ ամսամտ
 Գրչաբան Քարտ-Ման
 ամսամտ թվեր 1897
 Ի 1897 թ. 3/15 թվեր ընդհատ

Ա
Լ
Ս
Գ
Ե
Զ
Ծ
Պ
Ղ
Ճ
Կ
Լ
Պ
Ղ
Մ
Թ

ԿԱՆԻՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Որոց ընթերցեալն է ցարդ զպատմութիւն
Մինաստանին Հառիձոյ զարարեալն ՚ի մէջ
և տպագրեալ սրդ յամին 1856. ՚ի Տփլիսա.
յայտ է տպաքէն. զի ՚ի կարգս մենաստանաց
գաւառին Շիրակայ՝ է և մենաստան Հաս-
տանին Ամնաց հռչակաւոր և առաջին ՚ի
նասա. զորոց զպատմութիւնն ձեռնարկեալ
եմք զրիչ անդատին ՚ի տասնամաց հետէ ըս-
տորագրական անդեկութեամբ առանձին ա-
ռանձին ընդ ընդ հանուր ստորագրութեանց
նոյն գաւառին:

Յաջողի մեզ արդ տերամբ սալ ՚ի լոյս և
զպատմութիւն Հոռոմոսին վանաց. որ ՚ի
մերձակայութեան Անուոյ քաղաքամօրն ՚ի
Շիրակ՝ հռչակաւոր ուխտաատեղի էր քա-
ղաքին առ Ազերբ Ախուրեան գետոյն, և տե-
ղի հանգստի Բագրատունի Թագաւորաց
մերոց:

Չկարեւոր հանգամանաց սոցին թերու-
թիւնս լցուցանել մեր արդ զմայրաքաղաքին

պատմութեան և զընդհանուր գաւառին
 Շիրակայ յընթացս տասնամեան ժամանա-
 կաց, որպէս յիշատակեալ ենք ՚ի կանխա-
 բանութեան վերոյգրեալ պատմութեան վա-
 նաց Հառիճոյ, ակնունիմք եթէ յետ սակաւ
 միջոցի ըստ տեսան յաջողութեանց տպա-
 գրեսցուք և զայսոսիկ ՚ի վայելս ազգիս, ո-
 րում նուիրեալ ենք զաշխատութիւնս մեր:

Ացորդեմք Հոռոմոսին վանաց պատմու-
 թեան և զտեղագրութիւնս Մարձաշենոյ վա-
 նաց նոյնպէս հռչակաւորին ՚ի շիրակ. և
 զայլոց անձանօթիցն եղելոց յարեմտեան և
 ՚ի հարաւային լանջս և ՚ի ստորոտս Արա-
 գած լերին, որ ընդ մէջ կայ Շիրակ և Ա-
 րագածոտն գաւառաց. զորոց չիք առաւել
 ծանօթութիւն առ պատմագիրս. և մէք իսկ
 չունէաք միջոց ՚ի ժամանակին առնուլ զա-
 մենայնի զնոցունց արձանագիրս. քան զոր
 արարաք տեղագրութիւն:

մս
 վկ
 ու
 նե
 հս
 պս
 բո
 պս
 ցայ
 նա
 փա
 կր
 թե
 նոց
 շին

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՔ

ԶՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵՆԷ

ՀՈՌՈՄՈՍԻՆ ՎԱՆԱՅ Ի ՇԻՐԱԿ:

Որչափ ինչ 'ի նախնի պատմագրաց ազգիս ժամանակակցաց շինութեան այսր վանաց ունիմք բանս վկայութեան յաղագս հաստատութեան վանաց հռոմոսին բովանդակեալ 'ի հին Հայաւտանն անուանեալ մատենի 'ի գաւառն Շիրակ Արարատեան նահանգի, զայն ամենայն և որ արտաքոյ այնր առ պատմագիրս մեր իցեն գրուածք առ այս նիւթ, բովանդակ 'ի մէջ առնումք իբրև նախագիտելիք պատմութեան վանաց Հռոմոսի:

Իսկ որ ինչ ներկայ դրից նորա տեղադրութիւնք ցայս վայր մնացելոցն 'ի հազարամեան հնոց ժամանակաց առ 'ի նախնեաց մերոց վայրք սրբութեան փառացն Աստուծոյ և խորան երկնանման 'ի յերկրի հաստատեալ, անմահ վկայք բարեպաշտութեան և առ Աստուած սիրոյն հոգեկան եռանդից նոցա 'ի մերում տեսութեան հանդերձ թուականօք շինութեանցն և այլ արձանագրութեամբք 'ի յետ-

նոց յաղադս որ առ նմա շինութեան հոյակապ
 'տաճարին և ժամատանն 'ի մետասաներորդ դարու
 'ի Յովհաննու Շահնշահէ՝ որդւոյ Գագկայ Շահն-
 շահի 'ի թուին Հայոց ՆՁԷ (1038), զայն ամե-
 նայն ընդարձակ ունիմք կարգել ըստ ձեռնհասու-
 թեան մերում 'ի ստորագրել զայն հանդերձ հետզհե-
 տէ փոփոխութեամբք յԱռաջնորդացն ձեռս :

Յիշատակեալ է մեր յառանձին պատմութեան մե-
 նաստանին Հառիճոյ միումն 'ի հռչակաւոր վանաց
 Շիրակայ՝ երես 11 . զհաստատութիւն Հոռոմնոսին
 վանաց 'ի բնակարան հալածելոցն կրօնաւորաց 'ի
 Ռոմանոս Վայսերէ Յունաց յաւուրս Աբասայ ար-
 քայի 'ի տասներորդ դարու, որ և զանուն ընկալա-
 'ի նոցունց կրօնաւորաց վասն կոչելոյ նոցա հաստաց
 էջէջ . ըստ որում նոքա զի « 'ի հոռոմոց եկին կող-
 մանց » ըստ Վարդանայ, կոչեցին և զվանքն Հո-
 ռոմնոսին վանք :

Եւ թէև Ասողիկ տայ զշինութիւն վանացն ու-
 մեմն Յովհաննու, զորմէ և զրէ յասելն, "Իսկ 'ի
 դաւառին Շիրակայ Հոռոմնոսին կոչեցեալ վանք՝
 շինեցաւ 'ի ձեռն Յովհաննիսի որ էր զարդարեալ
 յամենայն առաքինութիւնս ևս առաւել յողորմա-
 ծութեան զարդս և անցաւորաց և ճանա-
 պարհորդաց հանդստարան պատրաստէր զտեղին,

մինչև հանդէսը իբր յիւրեանց տան՝ ամենայն օտարաց, որ մինչև ցայսօր երևի նոյն նշան ողորմածութեան 'ի տան յայնմ", Այլ պարտ է համարել զայս հաստատութիւն մենաստանին 'ի Հռոմոսին վանս 'ի ձեռն կրօնաւորացն, զոր բաց 'ի պատմադրացն վկայելոյ, որպիսի Աիրակոսն է պատմիչ, և Վարդան մերս աշխարհագիր, գտանեմք և զթուական յարձանագիրս և յորմունս տաճարին բազմօք յառաջ քան զգարն մետասաներորդ, զոր և յառաջբերել ունիմք ըստ կարգի. թող զի և ժամանակք թագաւորութեանցն Ռոմանոսի և մերս Աբասայ, հաստատեն զայս աներկբայ կարծիս:

Արդ՝ եթէ Հռոմոսին վանք լեալ է 'ի շինութեան 'ի գալստեան անդր հռոմ կրօնաւորացն յաւուրս թագաւորութեան Աբասայ յերեսաց հալածանաց Ռոմանոսի Ապսեր, վկայէ Աիրակոս պատմիչ յասելն, "Հաստատեցին վասն հալածեալ կրօնաւորացն 'ի Ռոմանոս Ապսերէ զՀռոմոսին կոչեցեալ և զղպրեվանք 'ի Հիրակ գաւառի". ուր հաստատեցին ասելովն՝ զբնակութիւն կրօնաւորացն ցուցանէ և հաստատութիւն միաբանական ուխտի անդր, յորոց և անուն վանացն մակադրութեամբ երևի կոչեցեալ Հռոմոսին վանք:

Զի ոչ միայն զայս հաւաստիս քաղեմք 'ի բանից

աստի Գանձակեցւոյն, յորմէ և իմանամք զշինու-
թիւն վանացն յառաջագոյն եղեալ քան զկրօնա-
ւորացն գալուստ, այլ և Ասողիկն իսկ Ստեփաննոս
ցուցանէ ՚ի վերոգրեալ բանս իւր զշինութիւն վանաց
Հոռոմոսին ՚ի Յովհաննիսէ, զոր և ՚ի վեր քան զայս
յօդուած ՚ի նմին Է.րդ գլուխ գրոց պատմութեան
իւրոց ցուցանէ լինել նոյն հայր Յովհաննէս՝ որ Ա-
ռաջնորդն եկաց մեծահոգի ուխտին Կամրջաձորոց,
և որ հալածեալն էր յարեմանայ աշխարհէն, յԵ-
զերացւոց զաւառէն, որպէս ասէ, "Նախ առաջին
մեծահոգի ուխտն կամրջաձորոց ՚ի գաւառին Ար-
շարունեաց* . որոց Առաջնորդ հայր Յովհաննէս, որ

*) Կամրջաձոր մեծահոգի ուխտ միայնակեցաց
պայծառանայր յաւուրս Անանիա Կաթողիկոսի, զոր
Ասողիկն զնէ ըստ բանիս ըստ այսմիկ յԱրշարունիս.
Վարդան ասէ լինել ի Շիրակ յաշխարհագրութեան
իւրում. «Շիրակ գաւառն, ասէ, ուր կան սուրբ ուխտ-
քըն Հոռոմոս, եւ Մարմարաշէն, եւ կամրջաձոր. Դրպ-
րեվանք եւ Հառիճոյ:

Չայս անհամաձայնութիւն մերոց պատմադրաց թէ
եւ հին Հայաստան երես 400, վրիպակ համարի զըր-
չաց եւ հետեւաբար զԿամրջաձոր զնէ յԱրշարունեաց
գաւառի, բայց ցայո վայր չգիտեմք տակաւին եթէ
զուցէ յԱրշարունիս վանք մնացեալ ի վաղ ժամանա-

Հալածեալ յարևմտեայ աշխարհէն յեգերացւոց
գաւառէն 'ի քաղկեդոնական մարդադաւան աղան-
դիցն . . . : Արդ եկեալ բնակեցաւ յառաջասա-
ցեալ տեղին Աամրջաձոր, կանոն կարգի ունելով
զսահմանադրութիւն սրբոյն Բարսղի . . . [Թէ էր
նոցա ամենայն ինչ հասարակաց . յոր ժողովեալ
արք ճգնազգեացք [Թուով 300 . : Յետ որոյ, ասէ,
'Իսկ 'ի գաւառին Շիրակայ Հոռոմոսին վանք շինե-
ցաւ 'ի Յովհաննիսէ որ էր զարդարեալ յամենայն
առաքինութիւնս . . . : Երես 159 — 160 :

Չունելով քան զայս 'ի գիրս պատմագրաց ազգիս
վկայութիւն հաւաստի 'ի ցոյց հաստատութեան
խնդրոյս, հաւանական համարիմք մէք մի և նոյն
լինել Յովհաննէս հայրն, որ Առաջնորդն եկաց
Աամրջաձորս վանաց յԱրշարունիս, և որ յետոյ
դՀոռոմոսին շինեաց վանս 'ի Շիրակ . զի և ամք
ժամանակաց [Թագաւորութեան Ռոմանոս Ապսեր
Յունաց ևմերոյս Աբասայ որդւոյ Սմբատայ՝ 'ի մի
և 'ինոյն միջոցս հային հալածանաց կրօնաւորացն
յԱրևմտից 'ի Հայս :

կաց քան զբաղմանիւ վանորայոն ի Շիրակ . այլ միայն
զԱամրջաձոր զիտեմք գտեղին մերձ յերուանդակերտ,
ուր ի Խորածորին Երասխայ նշմարին յեզերսն հի-
մունք կամբջին ի հնոց ժամանակէն :

Իբր զի ՚ի Թուականին Հայոց ՅԿԵ . (916) Թա-
գաւորեալ Յունաց Ռոմանոս Այսր , յերկոտասա-
ներորդում ամի Թագաւորութեան նորա յաջորդէ
զԹագաւորութիւնն Աշոտայ՝ Աբաս եղբայր նորա՝
որդի Սմբատայ , այն է . ՚ի Թուին Հայոց ՅԿԸ .
(929) և զի վարեաց սա զԹագաւորութիւնն զամն
քսան և չորս , յայսմ իսկ ժամանակի՛կերևի լեալ
հալածումն կրօնաւորաց յարևմուտս , որպէս ասէ
Ասողիկ , հաւաստի վկայն՝ յերեսաց քաղկեդոնա-
կան մարդադաւան աղանդիցն :

Այլ թէ որքան միջոցք ժամանակաց իցեն ան-
ցեալ ընդ մէջ հայր Յովհաննու և գալստեան կրօ-
նաւորացն ՚ի Հայս , յորոց աւուրս յիշատակի լեալ
հաստատութեան մենաստանին Հոռոմոսի , ոչ յի-
շատակէ Ասողիկ զամն շինութեան վանացն ՚ի Յով-
հաննիսէ և զկրօնաւորացն գալստեան . ուստի այս-
պիսի յայտնութիւն ժամանակաց պարտիմք իմա-
նալ ՚ի միջոցի քսան և չորս ամաց իշխանութեան
Աբասայ յետ երկոտասան ամաց Թագաւորելոյն Ռո-
մանոսի ՚ի վերայ Յունաց :

Ի տեղեկութեանց աստի կարեմք հաւաստի յա-
ռաջ բերել , եթէ ՚ի կրօնաւորացն հալածելոց ՚ի
Ռոմանոսէ որք հաստատեցին բնակութիւն ՚ի վա-
նորայս Հայոց ՚ի Շիրակ , էր և հայր Յովհաննէս ,

որ թէ և շինողն կոչի Մատղիկայ՝ Հոռոմնոսին վանաց ՚ի թուին Հայոց ՅՂ, բայց Կիրակոս ընդհանրապէս խօսի զհաստատութենէ վանացն ՚ի ձեռն կրօնաւորացն. զի կոչումն իսկ վանացն յանուն նոցին կրօնաւորաց հասելոց անդր, ցուցանէ եթէ յառաջագոյն իսկ կայր վանքն և յատուկ զիմն կրքեր անուն, յորոյ ապացուցութիւն ահա ունիմք յարձանագրութեանց նոյն իսկ Հոռոմնոսին վանաց թիւ ժամանակի յութերորդ դարու:

Զի Հոռոմնոսին վանքն ասացեալ՝ է տաճար քառակուսի իբրև ժամատուն ըստ վաղնջական ձևոյ ժամատանց Եկեղեցեացն Հայոց, որ այլ է յեկեղեցւոյ Հոռոմնոսին սուրբ Յովհաննէս անուամբ կառուցելոյ ՚ի Յովհաննու Շահնշահէ որդւոյ Գոգկայ Շահնշահի ՚ի թուին Հայոց ՆԶԷ (1038) առանց գմբեթի միով լուսամտիւ ՚ի տանիս, բոլորչի ամբարձեալ իբրև զժամատունն վանաց Հառիճոյ, և կարի հնագոյն քան զայլ տաճարս Հոռոմնոսին, ՚ի վերայ հարւային սեան առաջին դասու ՚ի վենախարսի այնորիկ ունի զթիւ հայկական ՄԽ. որ երևի թիւ շինութեանն, որով և մարթէ զշինութիւն Հոռոմնոսին վանաց հանել յութերորդ դար քրիստոնէութեանս մերոյ, և հաւաստել ըստ բանի պատմագրաց թէ կրօնաւորքն հալածեալք ՚ի հո-

ուովնոց յաւուրս Ռումանոսի Վայսեր 'ի Հայս, նորոգեցին զտոյն և ոչ նորոգ կանգնեցին մենաստանն, ըստ որոյ և կոչեցաւ յանուն նոցա՝ Հոռոմոսի՝ն վանք :

Այլ թէ այս տաճար քառակուսի Հոռոմոսին կոչեցեալ յինչ անուն կոչէր նախ քան զհաստատութիւն 'ի բնակարան փախուցելոցն կրօնաւորաց, ոչ ինչ յիշատակեն պատմագիրք, և ոչ իսկ յարձանագրաց նշմարին հետք յիշատակաց 'ի վերոյգրեալ ՄԽ. թուականէ Հայոց մինչև ց ՆԺԳ. թիւ Հայոց. յորում Սարգիս ճոն հայր լեալ Հոռոմոսին վանաց վանականն ասացեալ՝ յիշատակի 'ի ժողովին դատապարտութեան Աւահան Վաթողիկոսի, զորմէ Ասողիկ յԸ. րդ գլուխ Գ. գրոց, ոչ գտանեմք առ նոսա զրոյց ինչ զշինութենէ կամ զհաստատութենէ մենաստանին 'ի յարատեութեան, կամ եթէ 'ի միջոցի հարիւր և չորից ամաց 9. ք ոմանք եղեն առաջնորդք տեղւոյն, կամ օմ եղև շինող վանաց ի նմին թուականի, և պահեցաւ հաստատութիւն մենաստանին շարունակութեամբ վանահարց մինչև ց Սարգիս ճոն:

Այս հայր Սարգիս զոր Ասողիկ կոչէ Հոռոմոսին վանաց վանական, սմա մականունն գտանեմք անունս ճոն. զի սա որ Հոռոմոսին վանաց էր վա-

նական և գտաւ 'ի վերոյնշանակեալ ժողովին, շինեաց և զՍուրբ Գրիգոր Հառիճոյ, և զՎարմիր վանք յեզր Ախուրեան գետոյ յայժմեան Ազգէիլիսայ. յորոյ արձանագրութեան դնի և թիւ վախճանի նորա. և է սա Երկրորդ 'ի կարգս Առաջնորդաց Հոռոմոսին յետ Յովհաննու շինու կոչեցելոյ՝ ըստ Ասողկայ:

Հեղինակն հին Հայաստանի ոչ երբէք յիշատակէ զշինութիւն կամ հաստատութիւն վանացն 'ի ժամանակէ թուականին, յորմէ համարիմք մէք շինութիւնն լեալ վանացն, այլ միայն հաստատելով զայն 'ի բանից անտի Ասողկայ 'ի ձեռն Յովհաննու ի տասներորդ դարու, անյիշատակ թողու զտեղութիւն մենաստանին 'ի շինութեան յետ այնորիկ մինչև 'ի ՆՁԷ:

Յետ վախճանին Հայր Սարգսի վանականի Հոռոմոսին վանաց 'ի թուին Հայոց ՆԼԳ. (984.) որպէս հաւաստեմք յարձանագրէ շինութեան Վարմիր Վանաց, մինչև ցթուական շինութեան Սուրբ Յովհաննէս Եկեղեցոյն 'ի Յովհաննէս Շահնշահէ, այն է ՆՁԷ. յրնթացս յիսուն և չորս ամաց ոչ գտանեմք զոք յաջորդեալ 'ի վանահայրութիւն Հոռոմոսին վանաց. ուստի և հաւանական թուի ասել եթէ անմիջապէս յաջորդեաց լզվանահայրութիւն հայ, յովհաննէս յետ պետրոսի. յորոյ 'ի յիսուն և չորս

ամի Վանահայրութեանն կառուցաւ Սուրբ Յովհաննէս Եկեղեցին 'ի շահնշահէն Յովհաննու:

Յայսմ ժամանակէ մինչև ցանկունմն Տէրութեան Բագրատունեաց թէ և ոչ տան մեզ վէպս արձանագիրք վանացն, այլ հաւաստի է, եթէ Հռոմոսին Վանք էր 'ի շինութեան. և խեղճ վանահայրութիւն և ուխտ միաբանական 'ի նմա. զի ոչ միայն խնամէին Թագաւորք մեր զայն իբրև հանգրտարան նախնեաց իւրեանց, այլ և բովանդակ քաղաքին էր Անւոյ ուխտից և երկրպագութեան տեղի Վանք քաղաքամօրն Հայաստանեայց:

Իսկ յետ բարձման Թագաւորութեան և յետ դաղթելոյ ժողովրդեան յայլ և այլ պետութիւնս, մարթ է ուրեմն ասել, եթէ և Հռոմոսին Վանք յընթացս փոխադարձ տիրապետութեան Անւոյ մերթ 'ի յունաց և մերթ 'ի պարսից՝ մնաց ամայի յուխտէ մինչև ցտիրապետութիւն այնորիկ վերստին 'ի վրաց յամի տեառն 1174. յորում ժամանակի արքայն վրաց Գորգի առեալ զԱնի, վերակացու կարգեաց երկրին զԻւանէ Աթաբէկ Ուուպէլեան, որ ընդ զաքարիայ եղբօր իւրոյ պահեցին զաշխարհն յերեսաց ասպատակութեանց պարսից և այլոց թշնամեաց մինչև ցամ Տեառն 1239.

Եւ արդարև յընթացս այսոցիկ ժամանակաց իշ-

խանութեան զաքարիայ գտանեմք զՏաստատութիւն վանահայրութեանն Հոռոմոսին և ուխտի միարանութեան այնորիկ՝ յարձանագրաց վանացն. յորս որպէս այս ամենայն, երևին նոյնպէս և ամենայն կալուածք այնորիկ և ինչ ինչ յիշատակք բարեպաշտութեան ընծայեալք ՚ի ժողովրդոց քաղաքին Անուոյ ՚ի զանազան ժամանակս:

Երևի յարձանագրութեանց. զի ՚ի տիրապետութեան երկրին շիրակայ ՚ի զաքարիայ սպասալարէ իշխանութեամբ վրաց՝ սեպհական կալուած էր Հոռոմոսին Վանք իշխանացն հայոց գնեալ յառման երկրին կամ ՚ի պարսից և կամ յարքունուստ վերաց. զի ՚ի թուին հայոց. ՈՏ. (1201). տիրէին վանացն Գրիգոր որդի Համանայ որդւոյ Իշխանի. որպէս գնի յարձանագրութեանն որ ՚ի սոյն թիւ՝ ասի, "Ես Գրիգոր որդի Համանայ որդւոյ իշխանի ետու զիմ գանձագին գիւղն զԵրդա ՚ի մեր սեպհական ուխտս և գերահռչակ վանքս:

Բայց և այնպէս տեսանի ևս ՚ի նոյն յարձանագիրս. զի վիճակ կառավարութեան վանացս խանգարեալ էր յետ ժամանակի ՚ի ձեռս վանահարց. և որ կալուած և արդիւնք էին վանացն յիշատակք բարեպաշտութեան յառաքինի արանց ընդ ժամանակս ժամանակս նուիրեալք ՚ի սնունդ միարանից,

'ի օմին ժամանակի ընդ ձեռն անհաւատարմութեան
 վանահարց յանձնական օգուտս դարձուցեալ. զի
 յաղագս այսօրինակ ընչաքաղցութեան և յա-
 փշտակութեան հարստութեանց վանացն որպէս
 վկայի, կաշառանօք առնուին զվանահայրութիւնն
 Հոռոմոսին 'ի Տերանց այնորիկ. և զարդիւնս վա-
 նացն ծախէին յանձանց պէտս 'ի քակտումն ուխ-
 տի միաբանութեանն. սակս որոյ իշխանք որք տե-
 արքն էին Հոռոմոսին, գիր յիշատակի հաստատեն
 արձանագրութեամբ և արգելուն նզովիւք զայս ա-
 մենայն ըստ այսմ 'ի թուխ. ՈՀԷ. Վամաւ ամենա-
 կալին Աստուծոյ այս մեր գիր յիշատակի է Հիճուկ
 Գրիգորոյ Հասանայ և եղբայրորդեանց իմոց տերանց
 Սուրբ Ուխտիս վանացս Հոռոմոսի, որ հաստատե-
 ցաք արձանագրով. . . 'ի յարանց կամ 'ի կանանց
 ո՛վ կաշառով հայր դնէ, այնպիսին նզովս առցէ
 զյուզայի Աստուածավաճառին. . . եւ հայր եւ այլ
 գործաւոր որք կաշառս տան յայտնի կամ ծա-
 ծուկ. . . եւ հայր որ 'ի վանիցս հաց ծախէ կամ
 'ի վանիցս 'ի բաց խորէ, նզովեալ եղիցի մահով եւ
 կենով. . . .

Բայց որպէս երևի և յայլ արձանագրութեանց,
 ո՛չ հայեցեալ վանահարց յայս նզով, յայն վիճակ
 աղքատութեան հասուցեալ էին զՀոռոմոսին վանս

ի թուին հայոց ՈՂԵ. (գուցէ և յաւերանաց երկ-
րին) մինչ զի տեսեալ Աշոտոյ որդւոյ գէորգայ թո-
ռին Աշոտոյ զխրթին կեցութիւն ուխտին, ընծայէ
վանացն չորս եզն. երեք կով, չորս էջ և երկու ձի:

Այլ թէ յետ վախճանին զաքարիայ և յետ ան-
կանելոյ շիրակայ վերստին ՚ի ձեռս պարսից և այլ
թշնամեացն հայաստանի, դարձեալ ամայի եղև Հո-
ռոմոսին վանք, և ցրուեցան ուխտ միաբանութեան
այնորիկ և դարձաւ իսպառ աւերակ մինչև ցեօթն
և տասներորդ դարն, յորում հազիւ թէ խաղաղա-
ցաւ հայաստան մասն Արարատեան, և սկսաւ անդ-
րէն վանահայրութիւն ՚ի բազում վանորայս երկ-
րին, վկայի յարձանագիրս վանացն ՚ի վերջին նո-
րոգութեան այնորիկ:

Այսպէս ապա և առանց երկբայութեան կարեմք
մակարբերել թէ՛ և յութերորդ դարու անդր, զի
գտանի յարձանագիրսն որպէս ասացեալ եմք ՄԽ.
թուական հայոց, զոր և համարիմք ամք շինու-
թեան, Հռոմոսին վանք լեալ ՚ի շինութեան, յետ
յառնելոյ պատերազմաց և ասպատակութեանց
երկրիս յաւուրս մարզպանաց, նեղեալք ուխտի մի-
աբանութեան այնորիկ յերեսաց հալածանաց՝ լքին
զայն ամայի, և ամրացան ՚ի լերինս և ՚ի խորածորս,
զորոց վէպս տան մեզ ազգային պատմիչք: 2

Յամին 1685. և հայոց ՌՃԼԻ. դանիէլ վարդեա տիգրանակերտցի յետ բազմաժամանակեայ աւերանաց Հոռոմնոսին վանաց վանահայր լեալ այնմ, բազում աշխատութեամբ և նեղութեամբ 'ի ժամանակս տաճկաց մաքրեաց զսուրբ Յովհաննէս Կեղեցին կառուցեալն 'ի յովհաննէ շահնշահէ յաւերանաց և յաղբոյ և 'ի հողոյ, որովք լցեալն էր, և զաղիր և տղմուտ մ' [Թաղգածութեամբ անշքացեալ, և նորոգեալ զմենաստանն ողջոյն, հաստատեաց վերստին զուխտ միաբանութեան 'ի նմա, յորմէ և ցայժմ:

Յետ նորա 'ի [Թուին 1786. ՌՄԼԷ. նորոգէ և զզանգակատունն Հոռոմնոսին յովհաննէս վարդապետ շամբեցի. ոյր արձանագիր եղեալ է յորմն արևմտեան դրան մենաստանին:

'Ի ժամանակս գերեվարութեան բնակչացն Արարատեան դաշտի, յորում և Աթոռն Սուրբ Էջմիածին, 'ի յետին աւուրս իշխանութեան պարսից 'ի վերայ երկրին, այն է յամաց տեառն 1800. — 1804. — 1807. ստէպ լինէր Հոռոմնոսին վանք տեղի ապաստանի ցրուեալ միաբանութեան Էջմիածնի. զորս ժողովէին Առաջնորդք տեղւոյն և խնամէին մինչև 'ի խաղաղանալ երկրին. զայս պատմէ-

ին առ մեօք ծերունիք 'ի միաբանից մերոց, որոց 'ի սարկաւագութեան և 'ի դպրութեան ժամանակի գտեալ են փախստեամբ 'ի Հոռոմոսին վանս:

Գոլով այժմ Հոռոմոսին վանք 'ի սահմանին տաճկաց ընդ իշխանութեամբ պատրիարզին Առտանդնուպօլսոյ, որ թէ և յառաջին ժամանակաց անտի ցառմեզ կառավարէր 'ի ձեռս առանձին վանահարց և լինէր առ նորօք ուխտ միաբանութեան ըստ իմիք, այլ առ մեօք կառավարութիւն այնորիկ է 'ի ձեռս Առաջնորդին Աարուց, յորոյ 'ի թէմն է վանքն:

Ձհաստատութիւն մենաստանացն 'ի շիրակ գաւառի, յորում և Հոռոմոսին վանք, 'ի ժամանակաց անտի խաղաղանալոյ աշխարհիս մինչև յաւուրս մեր որպէս գրեցաք ցայս վայր, կարգելով աստէն ըստ մերում ոճոյ հանդերձ ժամանակագրութեամբք, դիցուք յետ այսորիկ զկարգ Առաջնորդացն և զայլն կարգաւ:

Բ.

Առաջնորդք + Հոռոմոսին վանաց հանդերձ

Ժամանակագրութեամբ

Հայր յովհաննէս Ա. շինող Հոռոմոսին կոչեցեալ յԱսողկայ յաւուրս հալածեալ կրօնաւորացն

ի Ռոմոնոսէ. որոյ վանահայրութիւն Հոռոմոսին ՚ի բանից Ասողկայ համարիմք լեալ յերկոտասաներորդում ամի Թագաւորութեան Աբասայ. այն է ՚ի թուին հայոց ՅՂ. որում թուի ժամանակից լինել հայր Սարգիս Հոռոմոսին վանաց վանականն ասացեալ յԱսողկայ, զորմէ ստորև:

Հայր Սարգիս Հոռոմոսին վանաց վանականն կոչեցեալ յԱսողկայ, գտանի ՚ի ժողովին Անւոյ ՚ի դատապարտութեան վահան Վաթուղիկոսի ՚ի թուին ցհայոց ՆԺԹ. շինէ զսուրբ Գրիգոր Հառիճոյ յամրս տեառն 970—979. յոր և արձանագրութեանն կոչի Ճոն. նոյնպէս և զեկեղեցին Սուրբ Գրիգոր կարմիր վանքն ասացեալ, հիմնեալ ՚ի թուականի 979. վախճանի. զորոյ զշինութիւնն հասուցանէ ՚ի կատար հայր Սողոմոն յետ հինգ ամաց:

Հայր Յովհաննէս Բ. Առաջնորդ Հոռոմոսին ՚ի թուին հայոց ՆԶԷ. յորում կառուցանէ Յովհաննէս շահնշահ որդի գաղկայ շահնշահի զսուրբ Յովհաննէս Եկեղեցին հանդերձ ժամատամբն ՚ի հայրապետութեան տեառն Պետրոսի:

Հայր Յովհաննէս Գ. վանահայր Հոռոմոսին ՚ի թուին հայոց ՈՒԴ. յառաջին ամի Վաթուղիկոսութեան Տեառն Բարսղի. որ յարձանագիրս զանձրն հայրապետ Սուրբ ուխտի անուանէ. կարգէ ՚ի

վանս
թէ

Խս

յար
պետ

Մ

Ո՛Մ.

Բ.

չեցե

ձան.

Հ

սրղ

Տ

ասս

գաւ

հայ

Հ

հայ

րսս

.

Ռ.Շ

յո

վանս պատարագել ամենայն միանձանց ուխտին ե-
թէ որ 'ի միաբանիցն փոխեսցի առ Աստուած:

Խաչատուր Առաջնորդ Հոռոմնոսին յիշատակի
յարձանագիրս 'ի թուին հայոց ՈՒԳ. 'ի հայրա-
պետութեան Տեառն Բարսղի:

Մխիթար Առաջնորդ Հոռոմնոսին 'ի թուին հայո
ՈՒԾ. յիշխանութեան զաքարիայ սպասալարի:

Բարսեղ Առաջնորդ Հոռոմնոսին՝ Ամիրերկաթն կո-
չեցեալ 'ի թուին հայոց ՈՒԳ. որպէս երևի յար-
ձանագիրս:

Հայր Գրիգորիս Առաջնորդ Հոռոմնոսին յետ Բար-
սղի Ամիրերկաթոյ, 'ի թուին հայոց ՈՒԿ:

Տէր Բարսեղ Արքեպիսկոպոս որդի Ամիրերկաթոյ
ասացեալ բարսղի. Առաջնորդ Հոռոմնոսին 'ի թա-
գաւորութեան հայոց և վրաց՝ դաւթի, 'ի թուին
հայոց ՈՂԲ:

Հայր Վահան Վանահայր Հոռոմնոսին 'ի թուին
հայոց 24Ե. որ շինողն է աշտարակի ներքին պա-
րսպի վանացն և զանգակատանն:

Գանիէլ վարդապետ՝ վանահայր 'ի թուին հայոց
ՌՃԼԴ. որ նորոգէ զհոռոմնոսին վանս յաւերանաց.
յորմէ և ցարդ շարունակի վանահայրութիւնն:

Յովհաննէս վարդապետ շամբեցի նորոգող զան-

գակատանն յիշատակեալ յարձանագիրն 'ի Թուին.
ՌՄԼԷ. (1788):

Գ.

Աստուծոյ Հոռոմոսին վանաց յիշատակեալ
'ի Բարեպաշտից:

ի Թուին Հայոց

ՌԻԳ. Այգի մի 'ի փարպի. նուիրեալ 'ի պետրոսէ
Երիցու և յեղբորորդոյ նորա՝ 'ի ղազարայ
'ի յուսկանէ և 'ի սիմէոնէ:

ՌԾ. Զրաղաց մի 'ի կողպ 'ի գլի ձորին, յիշատակ
Տիգրանաց ուրումն ծառայի Զաքարիայ սպա-
սալարի:

" Գիւղ մի մնրանց կոչեցեալ՝ նուիրէ ոմն խաչ-
եղբայր անուն և որդի նորա Աւետիք:

ՌԾԳ. Ակն մի ջրաղաց 'ի կամրջի ձորին Աբէ-
եանց կոչեցեալ. նուէր 'ի զմրուխտ խաթու-
նէ յամուսնոյ Սմբատայ առն Աստուածասիրի:

" Երդ անուն գիւղ գանձագին գրիգորոյ որդոյ
Համանայ՝ տուեալ 'ի նմանէ, որպէս ասի
յարձանագիրն՝ 'ի սեպհական ուխտիւրեանց
'ի Հոռոմոսին վանս:

ՌԿԷ. Կղպակ մի յԱնի 'ի վերի փողոցին և 'ի ներքէն
Պաքսոնի յիշատակ վարդոյ ճիծ վարդեանց:

ՈԷԸ. Չիթաճանք մի գնեալ 'ի վանաց Հոռոմոսին և յիշատակ տուեալ այնմ՝ Վասակայ որդւոյ դաւթի թոռին Սիւրիկէ արքայի տեառն նոր բերդին՝ յիշատակ հոգւոյ վահրամայ և թամարին:

ՈՂԵ. Աւետարան մի ամենագով. յԱշոտոյ որդւոյ գէորգայ 'ի յիշատակ ծնողաց իւրոց:

ՉԺԵ. Այգի մի Սարգիս Երեցու փարպեցւոյ՝ յիշատակ ծնողաց իւրոց:

ՉԷ. Հնձանատեղի մի յԱրուճ և 'ի փարպի շինեալ 'ի Մկրտիչ Աբեղայէ՝ յիշատակ Հոռոմոսին վանաց:

ՉԻԹ. Տուն 'ի գիւղն ճողքագոմ՝ յիշատակ Մասքասայ դստեր Արասլուին:

ՉԾԵ. Տապանատուն մի (գերեզմանոց) յիշատակ Մամուկ դստեր Վահրամայ:

Անթուականք

Այգի մի 'ի ծմակին յիշատակ շերանիկ Առն. և ծակնաց կէս դանկն՝ նուէր 'ի Սուրբ յովհաննէս Հոռոմոսին 'ի մարիամայ ամուսնոյ շերանկանն:

Աղպակ մի 'ի յԱնորոյին փողոցի և

Աղպակ երկու 'ի կտերն յանուն Սուրբ յովհաննու նուիրեալ յԱռիւծ անուն որդւոյ Աստուածատրոյ 'ի յիշատակ կնոջ իւրոյ Համաւորին:

Այգիք փոքր յԱրուճաւանի յիշատակ Հոռոմոսին
վանաց՝ ՚ի բարեպաշտից Եկեղեցականին, փոշուտին,
լապստակացն, Հանկանն, Առիւծկանն, Ապպե-
տեանցն, Թուվուրեանցն և Խաչեղբարցն:

Հայրենի տներ Գեորգ ծեր երիցու՝ մօտ ՚ի կարուց
դուռն յԱնի:

Հայրենի տուն՝ գիւտիկ կրօնաւորի ՚ի Քարափանն:
Կղպակ վահրամայ ՚ի զարփնայ փողոցին մօտ ՚ի
Սուրբ գրիգոր:

Պարտէզ Աբրահամու ՚ի բերդին, և

Հայրենի տներ Սարգսի ՚ի ռահ ձորին դրան վա-
նացս:

Ուռուտ Արշաւրի Աղցեցուց:

Ծաղկոցի կէսն խոսրովեանց՝ յիշատակ փոշուտին:

Ծաղկոց մի խաչիկ երիցու:

Տներ շուշիկ տիկնոջ զուգակցին խոսրովու՝ նուխ-
րեալ ՚ի Սուրբ յովհաննէս:

Այգի մի ՚ի փարալի յիշատակ Բարդուղիմէոս
Աբեղայի:

Զուդանկ գիւղ իւր հողովն և ջրով. յիշատակ
Քոթիթ ճոնի և կենակցի նորին Շահմամայի ՚ի
Սուրբ Յովհաննէս:

Կէս դանկ(գիւղ) ՚ի մարաց մարգին՝ յիշատակ
Իգնատիոսի ՚ի Սուրբ յովհաննէս:

Տուն երկու Գրիգորի որդւոյն Բախտիարին ըն-
ծայեալ Սրբոյն յովհաննու:

Աղպակ երեք 'ի նմանէ 'ի յիշատակ որդւոյ նորա
Աւագիաթունին:

Դ.

Տեղադրո՞ւի՞ն Հոռոմոսին վանաց

Մենաստան Հոռոմոսին կոչեցեալ վանաց՝ է
յարեմտեան մասին Շիրակայ*, յափն Ախուրեան
գետոյ 'ի հարաւոյ այնորիկ 'ի վերայ բարձր բլրոյ՝
զորով շրջապատ անցանէ գետն. Այս բլուր յոր
վերայ մենաստանն, 'ի հիւսիսոյ հաւասար է դաշ-
տին, ընդ որ և մուտք է վանացն. իսկ 'ի միւսոյ
կողմանցն երից ևս բարձրաբերձ է բլուրս. ստորոտք
այնորիկ իջանեն 'ի ձորն անմատչելի. զորովք ան-
ցանէ գետն. և է Հոռոմոսին վանք հեռի յԱնւոյ
Քաղաքէն իբրև քառորդ միոյ ժամու յարևելից
հիւսիսոյ այնորիկ:

*) Արեւմտեան Շիրակ կոչի մասն դաւառին եղե-
լոյ յայնկոյս Ախուրեան գետոյ 'ի սահմանին տանկաց.
Իսկ Արեւելեանն՝ յայտկոլս գետոյն՝ ընդ իշխանու-
թեամբ Ռուսաց:

Ի պարսպապատ մենաստանի Հոռոմոսին վանաց
 են երեք Եկեղեցիք հանդերձ ժամատամբք. այլ վա-
 սըն զի այժմ մեծ և հրաշակերտ է Սուրբ Յովհան-
 նէս Եկեղեցին կառուցեալն ՚ի յովհաննու որդու
 Գազկայ յետոյ քան զՀոռոմոսին, յորում առնեն
 զժամերգութիւն, վասն այն և մէք նախ զայն ստո-
 րագրեմք .

Եկեղեցին Սուրբ Յովհաննէս անուամբ կառու-
 ցեալ ՚ի թուին հայոց ԿՁԷ . ՚ի Շահնշահ Յովհան-
 նու որդու Գազկայ շահնշահէ, է հոյակապ գրմ-
 բեթարդ և անսիւն. միջին երկայնութիւն նորա
 քսան և վեց կանգուն . (+ու). ՚ի սեղանոյն ցղուռն
 արեւմտեան . որ մի միայն է բացեալ ընդ մէջ ժա-
 մատանն . չորեքին սրմասիւնքն են եռակարգ յա-
 ռաջոյ . և վերնախարիսխքն ուղղաձիգ շրջանակաւ
 որոշեալք . յորոց վերայ է կարի հաստատուն կա-
 մարք երկարած և քան բոլորչեք . ՚ի գլուխ նոցին
 ձգեալ կամար գմբեթին, ամբարձեալ է ՚ի վերայ
 այնորիկ գմբեթն սրածայր որ է համակ ՚ի կարմիր
 քարանց, և ունի ուղղաձիգ շրջանակաւ նմանու-
 թիւն Վաթուղիկէին Եջմիածնի .

Երկու խորանք են յաջմէ և յահեկէ սեղանոյն .
 իսկ ՚ի սեղանին գոյ խաչ քանդակագործ փայտիւ
 շինեալ ՚ի Սուքիաս Վարդապետէ, որ եղև յետոյ

Եպիսկոպոս յԷջմիածին :

Չորս լուսամուտք են գմբեթին, և հինգ՝ Եկեղեցւոյն. երկու երկու 'ի հիւսիսոյ և 'ի հարաւոյ, և մի՝ յարեւելից. միջին տեսք տաճարին է իսպառանդրուազաւոր և առանց քանդակագործութեան :

Մի դուռն միայն ունի, որ բացեալ լինի ընդ մէջ ընդարձակ ժամատանն :

'ի ներքոյ վերնախարսիսի հիւսիսային յետին որ մասեանն՝ է ընդարձակ գիր յիշատակաց, որ իսպառ անվերժանելի է 'ի սակս կրելոյ զմէջ Եկեղեցւոյն. — Չիք այլ քան զայս արձանագրութիւն յորմունս սուրբ յովհաննու, որ ինչ արձանագիրք են Հոռոմոսին, այն ամենայն են յորմունս ժամատան սորին սուրբ Յովհաննէս Եկեղեցւոյս :

Ե.

Ժամատանն սուրբ Յովհաննէս

Եկեղեցւոյն :

Ժամատուն սրբոյն յովհաննու կառուցեալ նոյնպէս 'ի Շահնշահ յովհաննու 'ի ՆՁԷ. թուականին հայոց, գրեթէ համակ սիւնաղարդ, վեց բուրշի սիւնք են 'ի միջի, չորք չորք ևս նմանատիպ :

նոցին՝ կից ՚ի հիւսիսային և ՚ի հարաւային որմունս
 և երկու երկու յարեւելեան և յարեւմտեան որմու-
 նրս . որք ամենեքեան ևս ունին զքառանկիւնաւոր
 վերնախարիսիս և զբոլորչի ներքնախարիսիս ՚ի
 սեաւ քարանց համակ կոփածոյս :

Կամարք տանեաց ժամատանս արկեալք ՚ի վերայ
 վեցից միջնասեանցն և յաջ և յահեակ ՚ի ջեալք
 ՚ի գլուխս որմասեանցն , ամբարձեալ ունին զկիսա-
 գմբէթ լուսամուտն ՚ի կեդրոնի . որ սկսեալ քա-
 ոակուսի , աւարտի ՚ի ձե բոլորչի , որպէս և Հառի-
 ճոյ վանացն . և յընդարձակութեանն անդ բարձ-
 րութեան քանդակագործեալ է ՚ի շրջապատսն՝
 պատկերք սրբոց և դրուագք պէս պէս մինչ ՚ի լու-
 սամուտն ՚ի վեր :

Ի ճակատս արեւելեան կամարինն ՚ի վերնախարրս-
 խի առաջնոց երկուց սեանցն՝ են ընդարձակ գիր
 յիշատակաց որպէս ՚ի վերայ բովանդակ որմոցն .
 զորս ըստ կարգի ունիմք յառաջ բերել :

Իսկ ՚ի ճակատ արեւմտեան դրան ժամատանս է
 արտաքուստ արձանագիր շինութեան Եկեղեցւոյն և
 այսորիկ իսկ ժամատանս ՚ի Յովհաննու որդոյ
 Գաղկայ հանդերձ թուականաւ :

Յարկ ժամատանս է համակ դրուագեալ վար-
 դաձև և մանրանկար փորուածովք քարանց , որոյ

և բոլոր շինուածք են 'ի սեաւ քարանց . լուսամուտք նորա են երեք բոլորչեք 'ի հիւսիսոյ . և մի ևս երկարածե 'ի ճակատ դրանն մեծի :

Ի միջավայրի տանեաց ժամատանն 'ի վերայ կիսագմբէթեայ լուսամտին , կառուցեալ է զանգաղատուն փոքրիկ սիւնազարդ և անկիւնաւոր մարգաշափ բարձրութեամբ . բայց միջոց սեանցն 'ի յետնոց քարաշարեալ . ունի զխաչ 'ի գլուխ իւր , և զանգաղք փոքրիկ երկուք 'ի միջի . զոր ոչ էր սովորութիւն յեկեղեցիս հպատակաց Օսմանեան պետութեանն նախ քան զայս ունել յահէ նոցա . յորս բռնացեալ մահմետականութեանն 'ի վերայ քրիստոսական հաւատոց , բայց եթէ 'ի հինաւուրց մենաստանս :

Արշանագիր + Սահման Սորք Յովհաննէս
Եկեղեցոյն Հոռոմոսին Աւանաց :

Ի ճակատ Արեւմտեան դրանն :

'Ի նՁէ . թուականիս հայոց ետու ես յովհաննէս Հահնշահ որդի գաղկայ Հահնշահի . զիմ այգին որ ի կողպ . յիմ Եկեղեցիս սուրբ յովհաննէս , զոր շինեցի 'ի վանս Ս . Հոռոմոսի հանդերձ ժամատամբս . Եւ հարիւր բուն աղ յամենայն ամի

ազատ յամենայն չարէ. 'ի Հայրապետութեան տեառն պետրոսի և յառաջնորդութեան ուխտիս հաւր յովհաննիսի արդեամբ. զկնի մեր հակառակ գրոյս և իմ պարգևացս. պարտական մեղաց իմոց առաջի Աստուծոյ Եւ ՅԺԸ. հայրապետացն որ 'ի նիկիա, նզովեալ եղիցի 'ի կեանս և 'ի մահ. իսկ որ հաստատուն պահեն զգիր արձանի ընծայիցս, աւրհնեսցին 'ի Քրիստոսէ:

Յորմն Արեւմտեան 'ի Չախակողմն դրանն
ի ներքուստ:

Ի Թուին 2Է. Եւ մկրտիչ Աբեղայ որդի Ռազին և իմ հոգևոր եղբայրս գրիպոր քահանայն, շինեցաք վերստին զընծայինն յԱրուճի և 'ի փարպի. և արկաք նորոգ. սպասաւորքս հատուցին մեզ ի տարին Գ. պատարագ. Բ. Ռազին. Բ. Խոցատին. և յետ ելից մերոց մեզ առնեն. կատարիչք աւրհնին յԱստուծոյ:

Մերձ 'ի սոյն 'ի վերայ կամարին.

Ի ՈՄ. Թուխ. 'ի տէրութեան երկրիս Չաքարիայ, Ես տիգրան ծառայ Աստուծոյ և հաւատարիմ իմ պարոնին Չաքարիայ, միաբանեցայ սուրբ Աւխտիս. Եւ ետու զիմ զջաղացն որ 'ի կողս շինեալ էի 'ի գլի ձորին. հմնակից է ներքին զիհն

գոնիճանց . յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց . և
յանուն իմ պատարագի Քրիստոս ՅԲ . 'ի տաւնի
սուրբ մարգարէին Երեմիայի անխափան մինչև 'ի
ծագումն որդւոյն Աստուծոյ . կատարիչք 'զրոյս ա-
ւրհնին յԱստուծոյ :

Ի Նոյն որմն ճախակողման , կից ընդ կամարն :

ՈԿԷ :

Վամաւ մարդասիրին Աստուծոյ ես վարդս ճիծ-
վարդեանց ապաւինեցայ 'ի սուրբ Ուխտս . ետու
զիմ գանձագին Աուղպակս և 'ի ներքեւն պասքոնի
յԱնի 'ի վերի փողոցին , տանեկից է տիգրանայի
յառաջնորդութեան հաւր գրիգորիսի սրբասիրի .
պատարագեսցի Քրիստոս 'ի տարին՝ Գ . աւր . զԲ .
ինձ . և Բ . զուգակցին իմոյ Տիկնոջն . կատարիչքն
աւրհնեալ եղիցին 'ի Քրիստոսէ . 'ի ՈԿԷ . թիւն .
զեղբարս յիշեցէք 'ի Քրիստոս :

Ի Գլուխ ճախակողման երկրորդ սեանն 'ի վերայ
կամարին . անթուական :

Չաւրութեամբն Աստուծոյ ես շերանիկս զաւրա-
ցայ 'ի զինուորութեան . Եւ արդ անկեալ կամ 'ի
վանքս առաջի սուրբ խաչիս Քրիստոսի . զի ողոր-
մեաց ինձ Քրիստոս Աստուած . ետու զիմ գան-

ձագին այգին 'ի ծմակին . յանուն իմ պատարա-
զի Քրիստոս Ձ . 'ի տարին 'ի խաչ գիւտի . Ես մա-
րիամ զուգակից շերանկանն ետու 'ի սուրբ Յով-
հաննէս ծակնաց կէս դանկն իմ գանձովս գնած .
յանուն իմ պատարազի Քրիստոս Ձ . աւր :

Ի միւս ծայր կամարին՝ նոյնպէս անթուակիւն :

Ես Առիւծս որդի Աստուածատրոյ միաբանեցայ
սուրբ ուխտիս և ետու 'ի յանորոյին փողոցի զիմ
գանձագին Աուղպակն , որ շինեցի . ներքի դիհն
տանակից է աւետեացն . Բ . Աուղպակ 'ի կտերն .
Ա . 'ի վերայ Աուղպակին է . Ա . իւրեան դիմաց .
որ . . է ներքեւ . վասն յիշատակի զուգակցին ի-
մոյ Համաւորին . յանունս մեր պատարազի Քրիս-
տոս . Բ . աստուածատրիս . Եւ Բ . վահրամի . Բ .
կողակցոյն իմոյ Համաւորի . կատարիչքն աւրհնեալ
եղիցին յԱստուծոյ :

Յորմն հարաւոյ :

ՈՂԵ . կամաւ բարերարին Աստուծոյ 'ի Թագա-
ւորութեան Հայոց և Վրաց Գաւթի . և 'ի սպա-
սալարութեան Շահնշահի որդւոյ մեծին զաքարի-
այի և յառաջնորդութեան տեառն բարսղի արք
Եպիսկոպոսի որդւոյ Ամիր երկաթոյ . Ես Աշոտ
դսեղեցի որդի գէորգի թոռն Աշոտոյ միաբանեցայ

սուրբ Յովհաննիսի 'ի նեղ և 'ի չար ժամանակիս
 յետ կործանման Տաթինարին, մինչ էր վանքս 'ի
 նեղութեան ետու զամենագով աւետարան . Գ. եզն.
 Գ. կով . Գ. էջ . Բ. ձի . Եւ այլ հնչ Աստուած
 պատրաստեր է : Ես տէր բարսեղ և Սարգիս Վար-
 դապետս և այլ եղբարքս ընկալաք զնա իբրև զմի
 ի պատրոնաց մերոց . և փոխարէն հատուցաք յա-
 մէն ամի զկնի նոր կիւրակէին՝ Ի, աւր պատարա-
 գել զՔրիստոս յանուն Աշոտոյ որչափ կենդանի է՝
 իւր ծնողացն . յետ ելից յաշխարհէս՝ Աշոտոյ կա-
 տարենք . որ հաստատուն պահեն, աւրհնին յԱս-
 տուծոյ . և որք խափանեն, նզովք զյուրային առ-
 ցէ և զկայենին . . . :

Յորմն Հիւսիսոյ 'ի ներքոյ լուռամտին :

21Թ . կամաւն Աստուծոյ ես մասքաս դուստր
 Արասլուին և Թոռն Տիգրանայ՝ ետու զիմ հայ-
 րենի բաժինք 'ի Գեղն Ճոխքագոմ 'ի սուրբ Յով-
 հաննիսի յիշատակ ինձ և որդւոյ իմոյ Սարգսի .
 Եւ սպասաւորքն հատուցին տարին՝ Ե . աւր պա-
 տարագ . Բ . ինձ . Գ . Սարգսին . Եթէ որ զնուէր-
 քըս մեր հանէ 'ի վանացս . ՅԺԸ . Հայրապետացն
 նզոված է :

Ի վերայ կամարին միոյ՝ ի յետին սևանց ժամատանն,
Անձուական:

Ի յԱրուճ փոքր այգիք են Վանացս, Եկեղեց-
պանին, փաւշուտին. լապստակացն, Հանկանն. Ա-
ռիւծկանն, Աղպետեանցն. Թաւխարեանցն. խաչ-
եղբարցն. և պատարազի Քրիստոս յանունն սոցա
ի խաչին ուժօրէքն՝ Ի. ի ձորին ծմակենոյ գնեցին
վանեցիքս. և մարեմտուր Վողպացի ԻՆ. դաճեկան
ետ ի գինանց. Յանուն նորա պատարազի Քրիս-
տոս Գ. մէք Հոռոմոսին վանականքս:

Ի ներքոյ սորին ըստ այսմ անձուական:

Ես Արշաւիր Աղցացի ետու զիմ հայրենի գան-
ձագին զՈւռուտն, զի յիշեսցեն զիս առաջի զնն-
ման Քրիստոսի. Ես փաւշուտս ետու զիմ ծաղ-
կոցի կէսն զԽոսրովեանցն. Ես խաչիկ երէցս միա-
բանեցայ վանացս և ետու զիմ ծաղկանոցս:

Ի միւս ծայր այսմ կամարի.

2ԾԷ. Շնորհիւն Աստուծոյ ես մամուկս դուստր
վահրամայ ետու սուրբ Յովհաննէսի մեր Տապա-
նատունս վեղամն ցմարզի բովաձորոյ ի կամրջէն ի
վաղաւերուճ ամբասն յանուհաղենի վաղաւերան
Ի. աւերակովն. որ ի տարին Զ. աւր. պատարա-
գել զՔրիստոս. Ա. ինձ Ա. կուրապաղտին. Ա.

Ամիրային . Ա . արտամշին . Ա . վահրամշին . Ա .
գոհար Խաթունին . կատարիչք գրոյս աւրհնին
յԱստուծոյ : Սիմէոն գրիչ :

Ի վերայ կամարի ծախակոչման յետին սեանն .

”Հոռումոսին վանացս հայրենիք որ ՚ի քաղաքին՝
այս են գէորգ ծերենց վանացս ետ զիւր հայրենի
տներն մաւտ ՚ի կարուց դուռն . Սուրբ Ստեփաննոս
սի ընդդէմ և այլ արդիւնք ետ . և առ զիւր տաւ
նին պատարագն՝ Գ . գիւտիկ կրօնաւոր ետ զիւր
հայրենի տունն ՚ի քարափանն , և առ զխաչգիւտին
պատարագն՝ Գ : Վահրամ ետ Կուղպակ ՚ի դար-
քնափողոցին մաւտ ՚ի Սուրբն գրիգոր . և պատա-
րագ մատչի յանուն նորա Բ . Արրահամ ետ ըզ-
պարտէզ բերդին առաջի հայրենիքն . վասն իւր
պատարագի Գ : Ես Սարգիս ետու զիմ հայրենի
տներն ՚ի քաղաքին ՚ի Ռաձորին դրան վանացս .
Ասպնջականացս յանուն պատարագեն զՔրիս-
տոս . :

Ի վերայ միջին կամարին որ ՚ի հանդիպոյ դրանն :

ՈՂԸ . Հնորհուն Քրիստոսի ես վասակ որդի դաւ-
թի , թոռն Կիւրիկէի արքայի՝ Տէր նոր բերդի՝
խոստովանողքս միարանեցաք սուրբ ուխտիս , և
ևտու սուրբ Յովհաննէսի ընծայ՝ զիմ գանձագին

ձիթահանքն որ 'ի վանացս գնեցի վճռամբ և ամենայն ամրութեամբ . յԱռաջնորդութեան տեսուն բարսղի որդւոյ Ամիրերկաթոյ . և փոխարէն ինձ հասուցին զտաւն սրբոց վարդանանց յամէն ամի թողոր եկեղեցիքս . զպատարագն որչափ ես կենդանի եմ՝ վահրամայ և թամարի առնեն , և յետ վախճանի իմոյ՝ ինձ :

Արդ կատարիչք գրիս աւրհնին 'ի Քրիստոսէ . Եւ հակառակքն որոշին . զանէծս կայենի . զյուզայի և զնեռինն ժառանգէ մարդ ո՞րք իցէ և մի լիցի թողութիւն յաւիտեանս ամէն :

Արյանագործ-Թի-ն+ եղեալք ընդ ՌԶ շարեց կամարացն որ 'ի ներքոյ լուսամտի պանեացն , յորոյ վերայ է խորեկ գճէլ զանգակաց :

Ի հակատ արեւելեան կամարին

"Ի թուիս ՈՂԷ . կամաւ Ամենակալին Աստուծոյ այս մեր գիր յիշատակի է . հիճուկ Գրիգորոյ որդւոյ Հասանայ և եղբորորդեաց իմոց տէրանց սուրբ ուխտիս վանացս Հոռոմոսի , որ հաստատեցաք արձանագրով լի 'ի յայս տեղոյս . 'ի յարանց կամի կանանց ո՞վ կաշառով հայր զնէ , այնպիսին նզով առցէ զյուզայի զԱստուածավաճառին , և

ղկայենին զեղբայրասպանին : Եւ հայր և այլ գործաւոր որք քաշառս տան յայտնի կամ ծածուկ, յերկնաւոր հաւրէն, ՅԺԸ. հայրապետացն և յամենայն սրբոց անիծեալ եղիցի 'ի հոգի և 'ի մարմին : Եւ հայր որ 'ի վանիցս հաց ծախէ, կամ 'ի վանիցս 'ի բաց խորէ, նղովեալ եղիցի մահով և կենով : Ո՛վ հակառակ կայ այս բանիս, 'ի պատրոնաց կամ 'ի միաբանիցս, կամի և ջնջել ջանա, զայս գիրս, և ինքն ջնջեսցի 'ի դպրութենէն կենաց . կատարիչքն աւրհնեալ եղեցին յԱստուծոյ : Խոցապեղ գրիչ 'ի տէր " :

Ի ներքոյ սորին յԱջակողմեան ծայրին :

"Ո՛Տ. կամաւն Աստուծոյ ես խաչեղբայր և իմ որդին Աւետիս միաբանեցաք սուրբ Ուխտիս և տուաք զմեր հայրենիքն զմարանց մարգիկանգս 'ի վանքս, սպասաւորք սորա կատարեն 'ի տարին Զ. աւր ժամ : Բ. ինձ . Բ. Աւետիսին . Ա. Սէատին . Ա. եղբարցն 'ի տաւնի Աւետեացն" :

Ի վերայ նոյն կամարին ի ճախակողմանն :

"Ես Սարգիս Երէց որդի Պետրոսի փարպեցի՝ ետու զիմ գանձագին այգին 'ի վանս Հոռոմոսին յիշատակ ինձ և ծնողաց իմոց . սպասաւորք սրբոցս կատարեն յամենայն ամի զտաւն սուրբ Սար-

զսին պատարագել զքրիստոս . Բ. Ժամ . Ա. ինձ
 և . Ա. կենակցին իմոյ Քեամէին . Ի Թուխ 2ԺԵ.
 կամաւն Աստուծոյ եւ Ալէքսանս որդի Ղաղարի մի-
 արանեցայ” :

Ի նախատ հիւսիսային կամարին .

”Թուին ՈՏԳ. Շնորհիւն Քրիստոսի եւ Չամ-
 բուխտ խաթունս աղախին Քրիստոսի յուսալով
 յողորմութիւնն Աստուծոյ ետու սուրբ Ուխտիս
 ՚ի վանքս Հոռոմոսի ՚ի սուրբ Յովհաննէս ակն մի
 ջաղաց բոլոր ՚ի կամրջի ձորին որ Աբէլեանց կոչի .
 զոր այրն իմ աստուածասէրն Սմբատ յետ կենդա-
 նութեան ինձ հայրենիք էր տուեալ . եւ իմ կեն-
 դանութեանս սուրբ Ուխտիս հայրենիք հաստա-
 տեցի յառաջնորդութեան Տեառն Բարսղի Ամիր-
 երկաթոյ : Եւ սպասաւորք սուրբ ուխտիս փոխա-
 րէն հատուցին մեզ յամենայն ամի պատարագել
 զքրիստոս ԽԵ . աւր : ԺԵ . ինձ խաթունիս . ԺԵ .
 առն իմոյ Սմբատայ . Ժ . մաւրն իմոյ Խորիշանի . և
 Ե . իւր հաւրն Քրդին : Արդ եթէ ոք ՚ի մեծամեծաց
 կամ ՚ի փոքունց զմեր նուէրս հանէ ՚ի սուրբ ուխ-
 տէս , կամ ծախելով կամ գրաւական դնելով ,
 կամ յամն պակասեցուցանէ , ՅԺԸ . հայրապե-
 տացն նզովեալ եղիցի մահով և կենաւք . իսկ
 հաստատուն պահողքն աւրհնին յԱստուծոյ” :

յՍրեւելեան կամարին,

"Ի թուին ՈՒԳ. յառաջին ամի կաթուղիկոսութեան տեառն Բարսղի և ՚ի տէրութեան վանացս Քրիզորոյ և Սմբատայ և եղբարց իւրեանց որոց օգնական լիցի Քրիստոս Աստուած, շնորհիւն Աստուծոյ ես նուաստ Հայրապետս սուրբ Ուխտիս Հաստատեցաք, թէ որ ՚ի սուրբ վանացս փոխի ՚ի քրիստոս, պատարագ մատուցուք յաւրն Գ. քառասուն, Երիցուն՝ Բ. քառասուն. Արեղայի՛ Գ. քառասուն : Եւ ամենայն եղբայր միաբան պատարագ մատուցէ. և որ չկարէ. Փ. կանոն ազաւթ արասցէ : Եթէ որ յայս կարգելոցս պակասեցուցէ, խղճի և մեղաց պարտական է առաջի Աստուծոյ. զաշխարհական Արեղայի Ե. քառասուն. տէր ողորմեա՛ յովհաննէսիս" :

Կից սմին ի նորքուստ,

"Ես Հուշիկ զուգակից Խոսրովու ետու զիմ տրներն ՚ի սուրբ Յովհաննէս. և առի ինձ պատարագ ի տարին աւր մի, կատարաւդքն աւրհնին ՚ի Քրիստոսէ" :

Ի ներքոյ սորին դարձեալ

"Ես Բարդուղիմէոս Արեղայ Փարպեցի ետու զիմ դանձաղին այզին որ ՚ի փարպի, և վանացս ՚ի հիւ-

րատուն . և նորա հատուցին ինձ պատարագ 'ի տարին աւր մի" :

Կից այսմ դարձեալ :

"Վամաւն Աստուծոյ ես Քոթիթ ճոնս և կենակիցն իմ Շահամայ՝ տուաք զուտանկն իւր հողովն և ջրով , ոնց բնական լեալ է . 'ի սուրբ Յովհաննէս , և 'ի շինած տներս 'ի սուրբ Յովհաննէս : և սպասաւորք սորա հատուցին մեզ քոթիտս երկու պատարագ . Ա . ինձ . և Ա . Շահամին : Եթէ որ 'ի մերոց կամ յաւտարացն . . . 'ի կենացն աստուծոյ . կատարիչք աւրհնին 'ի Քրիստոսէ" :

Գարձեալ կից սմին :

"Ես իգնատիոս որդի . . . տուաք զմեր հայրենիք կէս դանկն 'ի մարաց մարզին 'ի սուրբ Յովհաննէս . . . պատարագ 'ի տարին՝ Բ . աւրն ինձ . և Ա . մամերուն . եթէ որ 'ի մերոց կամ յաւտարաց , խափանէ . . ."

Ի վերայ կամարի լուսամտին արեւմտեան դրան ժամատանն արտարուտ :

"Ի ՈՏ . Թվիս շնորհիւն Աստուծոյ ես Գրիգոր որդի հասանայ որդւոյ Իշխանի՝ ետու զիմ գանձագին գիւղն Զերդս 'ի մեր սեպհական ուխտս և գերահռչակ վանքս . Եւ վասն յիշատակի հողոյ

իմոյ և ամուսնոյ իմոյ Խաթունին . յառաջնորդու-
թեան Մխիթարայ . պարտական են սպասաւորք
Հոռոմնոսին վանացս մինչ 'ի գալուստն Քրիստոսի
յամենայն ամի մէկ Խ . պատարագ առնել . Ի . ինձ
Գրիգորոյ . և Ի . ամուսնոյ իմոյ Խաթունիս : Մարդ
մահկանացու որ զմեր յիշատակս խափանէ , մե-
ղաց մերոց պարտական է առաջի սոսկալի բեմին
Քրիստոսի . կատարիչքն աւրհանեսցին 'ի քրիստոսէ" :

Յորմն հարաւային սորնթեր վերի լուսամտին :

"Շնորհուն Քրիստոսի ես Գրիգոր որդի Բախտիա-
րին ետու ընծայ 'ի սուրբ Յովհաննէս Բ . տուն .
և 'ի վերին Գ . Աուղպակ , զոր իմ հալալ ար-
դեամբք շինել եմ . յիշատակ ինձ և զաւակի իմոյ
Աւագ խաթունին . և սպասաւորքս փոխարէն հա-
տուցին յամենայն ամի Գ . աւր պատարագ Ա . ինձ
և Բ . Աւագ խաթունին" :

Ի ներքոյ սորին :

"ՈՒԳ . թվիս հայոց , 'ի հայրապետութեան նա-
հանգին մերում Տեառն Բարսղի , Ես նուաստ
Պետրոս երէց և իմ եղբաւր որդիքս Աւզար , Յու-
սիկ և Սիմէօն՝ տուաք զմեր հայրենի այգին որ 'ի
փարպի , որ կոչի խանի կշտին , 'ի սուրբ եկեղեցի-
քս Հոռոմնոսի վանացս՝ 'ի յառաջնորդութեան

Խաչատրոյ . Եւ խնդրեմք 'ի սպասաւորացս սրբոց
Գ. աւր պատարագել զքրիստոս յամենայն ամի
զհոգւոյն գալստեան շաբաթն . . . ”

Ի ճակատ դրան ժամատան Հոռոմոսին վանայ զը-
րեալ ի յետին ժամանակս յիս տուածնոյ աւերանացն :

”Ի ՌՃԼԳ. Թուաբերութեան Հայոց նորոգեալ
պայծառացաւ Թագաւորաշէն մեծասքանչ Հոռո-
մոսին վանքս՝ ձեռամբ Գանիէլ Աարդապետի Տիգ-
րանակերտցոյ և յիշխանութեան Խաթունօղլի
իշխանաց իշխան Մուստաֆայ աղային . և զի ու-
նէր ժամանակս ոչ սակաւ աւերեալ , աղբով և
հողով լցեալ , զոր տեսեալ վերոյգրեալ Գանիէլ
Աարդապետին , եռաց 'ի հոգի իւր , և էարկ զան-
ձրն 'ի չարչարանս 'ի դառն ժամանակիս , յորում
ազգս Հայոց յոյժ էին չքաւորեալք . և իշխանու-
թեամբ և ջանիւ լուսաւորեալ մաքրեաց զվանքս
սուրբ Յովհաննիսի 'ի տղմուտ և 'ի զազիր մը-
թազգածութենէն վասն յուսոյն որ առ Աստ-
ուած : Արդ որք կարդաք , յիշեցէք 'ի Քրիստոս՝

Ձ .

Հոռոմոսին կոչեցեալ վանք , որոյ անուանադրու-

թիւն ըստ բանից պատմագրաց մերոց որ 'ի տե-

ղեկ
դու
տաս
յակ
տաս
ուակ
րու
մուն
կապ
և մի
րոշք
Ա.
կիւն
գոյով
տաս
լուս
ժամ
թեա
ղեկով
քառ
բեթի
Իս
հարթ
տեալ

ղեկութեան պատմութեան այսր վանաց յԱ. յօւ
 դուածի անդ սկսեալ է յերիցանց Հոռոմոցն 'ի
 տասներորդ դարու եկելոցն 'ի Շիրակ, է կարի հո-
 յակապ կառուցեալ քառակուսի՝ 'ի վերայ երկու-
 տասան սեանց, ութից եղելոց յորմունս, որք ե-
 ոակարգ և անկիւնաւոր միապաղաղ քարինք դը-
 րուագաւոր խարսխօք. երկու երկու 'ի չորեսին որ-
 մունսն. իսկ չորք են 'ի միջակիտին ապառաժ և
 կապտագոյն քարինք են հանդերձ վերնախարսխօք
 և միապաղաղ նոյնպէս ներքնախարսխօք, այլ ո-
 ղոշք 'ի բոլորչի սեանցն:

Առաջին երկու սիւնք միջակիտին՝ են ութան-
 կիւն. և երկու վերջինքն բոլորչի. յորոց վերայ
 գոյով չորէքին սրանկիւն և նուրբ կամարք, հաս-
 տատեալ է 'ի գլուխ այնոցիկ քառանկիւնաւոր
 լուսամուտն կամ կիսադմբէթն. որ յար և նման
 ժամատանն Հառիճոյ. հրաշալի քանդակագործու-
 թեամբ 'ի խորշս խորշս ամբարձեալ 'ի վեր, քա-
 ղելով փոքրկացուցեալ է և աւարտեալ 'ի ձե-
 քառակուսի և թողեալ լուսամուտ փոխանակ զըմ-
 բեթի:

Իսկ կամարայարկ չորից կողմանց սեանցս, է որ
 հարթ հաւասար է, և է որ անկիւնաւոր հաստա-
 տեալ. բայց անդրուազ քարամբք կերտեալ. յա-

բուհեան որմն է փոքրիկ ծոցաւոր սեղան պատա-
րագի . իսկ շինուած այսր վանաց գոլով քառա-
կուսի , լայնութիւն և երկայնութիւնն են միաչափ
քայլ քսաներկու :

Ի չորից սեանցն իջանեն կամարքն 'ի չորից ևս
կուսէ 'ի վերնախարիսի որմասեանցն , որք բառնան
դտանիս Եկեղեցւոյս . դուռն մի միայն ունելով
յարեմտից . ընդ որ ելանեն 'ի փոքրիկ ժամատուն
նորա , զորմէ 'ի ներքոյ . և անտի 'ի հիւսիսային
դրանէն արտաքս :

Այս վանք Հոռոմոսին հին քան զամենայն ե-
կեղեցիս մենաստանիս չունի արձան յիշատակի .
բայց գոյ Հայկական Թուականս 'ի վերայ վերնա-
խարսիսի հարաւային սեանն առաջնոյ ՄԽ . որ ե-
րևի թիւ շինութեան նորին , որով մարթ է զշի-
նութիւն Հոռոմոսին վանաց հաւաստել ճիշդ
լեալ յութերորդ դարու ըստ բանի պատմագրաց ,
յորում հալածեալ հոռոմ կրօնաւորաց 'ի հոռո-
մոց անտի յաւուրս Ռոմանոս կայսեր 'ի հայա-
նորոգեցին զսոյն , և 'չ նորոգ կանգնեցին . որով
և յանուն նոցա կոչեցաւ Հոռոմոսին վանք :

Չայս վանք Հոռոմոսին առաջին քան զայլ
տաճարս անդ , Վարապետ Վարդապետ Առաջնորդ
կարուց , որ ետ տպել զարձանագիրս այսր Հոռո-

մոսի
փոփ
Ի

մի յ
րիկ ,
"կ

Աղբ
կով
և 'ի

Աղբ
առնե

Ա
Յովհ
ամբա
տեղե
տանն

Յա
որմոյն
դուռն
ուակու
չորից

ճոսին վանաց, չկարելով որոշել, սխալմամբ կոչէ
փոփոխակի դիւանխանէ և խորհրդարան :

Ի յետին ժամանակս զրոշմեալ են արձանագիրք
մի յիշատակի 'ի վերայ կամարի միջին սեան այսո-
րիկ, և է անթուական, որ ունի օրինակ զայս :

"Կամաւն Աստուծոյ ես վարդս և ամուսին իմ"
Աղբրացս միաբանեցաք 'ի սուրբ ուխտիս և տուաք Բ.
կով և Բ. եզն. և ետուն մեզ գերեզմանի տեղի.
և 'ի տարին Գ. աւր պատարագ. Բ. ինձ. և Բ.
Աղբրացին. որչափ կենդանի եմք, մեր ծնողացն
առնեն, յետ մահուն մեզ առնեն" :

Այս եկեղեցի Հոռոմոսին է 'ի հարաւոյ սրբոյն
Յովհաննու, կառուցեալ 'ի վերայ ապառաժին
ամբարձելոյ 'ի հիւսիսային եզր գետոյն եղելոյ 'ի
տեղի պարսպի այսր կողման, որ ամբողջ մենաս-
տանն ունի 'ի վերայ իւր :

Է.

Ժամագրոսն Հոռոմոսին վանաց :

Յառաջոյ տաճարի Հոռոմոսին կից արեւմտեան
որմոյն նովին լայնութեամբ, ուր բացեալ լինի
դուռն նորա որպէս ասացաք, կառուցեալ է քա-
ռակուսի փոքրիկ ժամատունն անսիւն 'ի վերայ
չորից կամարաց խաչաձև արկեալ մինչև յորմա-

սիւնան . որք են երկու երկու 'ի չորեսին որմունս
 եկեղեցւոյն փորուածոյք և դրուագաւոր վերնա-
 խարսխօք . որոց սիւնք յառաջացեալք են յորմո-
 ցըն երկու ոտք լայնութեամբ . հիւսիսային և հա-
 րաւային որմասիւնքն են քանդակագործ և կարի
 նուրբ փորուածովք . 'ի շրջանակս նորա փորագը-
 յեալ է թիւս 212 :

Գուռն տաճարիս լեալ է յարեմոից , որ այժմ
 փակեալ , ընդ հիւսիսային որմն բացեալ դուռն ,
 ընդ որ ելանեն 'ի դատաստանատունն ասացեալ
 նշխարատունն :

Այս նշխարատուն է շինուած քառակուսի ա-
 ռանց սեան՝ երկայնութեամբ և լայնութեամբ հա-
 ւասար չորս և կէս կանգնոյ . ձեղուն նորա քաղե-
 լով գործեալ և դրուագեալ զեղեցիկ մանուածովք
 ծաղկանց , յորոյ 'ի միջակիտին թողեալ լուսամուտ
 իբրև ժամատանցն :

Չայս նշխարատուն ըստ արձանագրութեան ե-
 ղելոյ 'ի ճակատ դրանն , շինեալ է Պաշէ իշխան
 և Մամախաթուն կին նորա , հիմնարկիչք Աս-
 տուածածնի վանաց Տեղերու յԱրագածոտն :

Յարեւելեան որմն այսորիկ գոյ իսաչ վէմ մի ,
 երդման իսաչ ասացեալ 'ի ռամկաց տեղոյն :

Արձանագիր շինութեանն է 'ի վերայ ճակատու

դրանն որ 'ի հիւսիսոյ, 'ի վերայ կիսաբողորակ վի-
մին որ 'ի վերայ սեմոցն՝ ըստ այսմ՝

"ՈՂԸ. Շնորհիւն Գրիստոսի եւ Վաչէ որդի
Սարգսի և ամուսին իմ Խաթուն դուստր Ապ-
րապուսեհի շինեցաք զնշխարատունս 'ի վանս Հո-
ռոմոսի Սուաջնորդութեան տեառն Բարսղի որդ-
ւոյ Ամիրերկաթոյ. եւ տուաք ընծայ գրատանս ըզ-
մեր գանձագին այգին 'ի Սւշական... Ժամու
համար և նշխարի. և այլ տուաք եկեղեցւոյս ըս-
պասք և երկու քշոցք արծաթի. և փոխարէն
հատուցին մեզ միարանքս յամէն տարի յամենայն
եկեղեցիքս 'ի նոր կիւրակէին պատարագել զԳրիս-
տոս. զայգին փակակալն հոգայ և գինւոյ իշխա-
նութիւն ունի, որ 'ի մեր պատարագի աւուրն
հասարակաց սէր առնէ. արդ կատարիչք գրոյս
աւրհնին Սատուծոյ. իսկ եթէ 'ի մերոց կամ յաւ-
տարաց զիշատակս մեր խաւիանէ, մեղաց մերոց
պարտական լիցի առաջի Աստուծոյ":

Սաղակողմն այսորիկ եւ այս տրձանագիր:

"ՉԷԵ. Շնորհիւն Գրիստոսի եւ Հայր Վահան...
ետու 'ի սուրբ Յովհաննէս յիշատակ իմ եղբաւրն
Գրիգորոյ, որ միջաւրեայ 'ի Գրիստոս փոխեցաւ.
Իւր հալալ... խաչվառ և նասիճ շուրջառ... եւ
տուն կարկի զիմպո հողն և զծմակի հողն. որ ինձ

... զինչ խարճ լինի՝ ես առնեմ. հետ այնոր սուրբ Յովհաննիսի է. սպասաւորք փոխարէն հատուցին յամէն ամի Գ. պատարագ. ՚ի տաւնի սուրբ Գրիգորին՝ յանուն Գրիգորոյ առնել, կատարիչք գրոյս աւրհնին ՚ի Քրիստոսէ ամէն: Շինեցի զուլէն* և զանգակատունս՝:

Մենաստան Էստոնի:

Պարիսպ մենաստանին սկսեալ ՚ի հարաւոյ կողմանէ վանացն ՚ի ձորաբաշի անդ Ախուրեան գետոյն, շրջապատի ընդ արեւմտեայ և ընդ հիւսիսի կողմանս զրից նորին, աւարտեալ ընդ արեւելս, ուր միաւորեալ է ընդ արեւելեայ կողման անկեան եկեղեցւոյն, իսկ արեւելեան կողմն վանացս է առանց պարսպի ունելով անդ գերեզմանատուն հասարակաց:

Այս պարիսպ ունի դուռն մի կամարակապ ՚ի հնուց, և խաչ մի ՚ի միջոցի կամարին. յերկուց կուսէ դրանն արտաքուստ՝ են վեց խաչքարինք գեղեցիկ փորուածովք երես ընդ հիւսիս:

Մերձ յայս դուռն է գիւղ վանացն, յորում

*) Այս դուռէ (աշտարակ) որ է ի ներքս պարսպին կից երկրոյ դրան նորա, է այժմ աւերակ:

են կրէք և չորս աղքատին տուէք . 'ի ներքս պարսպին են աւերակք տանց . յորս է կամարակապ Տին գոմն անասնոց մեացեալ 'ի նախնեաց' և է աւերակ նոյնպէս բաց 'ի քանի մի կամարացն :

Երկրորդ դուռն որ 'ի ներքին պարսպի վանացս , 'ի յետին աւուրս փայտածածկ արարեալ է Յակոբ Ա. արդապետ Պօլսեցի , որ հայի ընդ արևմուտս . և այս դուռն հայի ուղղակի ընդ մեծ սրահն վանացս , ընդ որ մտանեն 'ի ժամատուեն սրբոյն Յովհաննու :

Յորմն դրանս այսորիկ ընդ յաջակողմն գոյ այս արձանագիր 'ի վերայ կարմիր վիմի , " Շնորհիւ տեառն նորոգեցաւ սուրբ վանացս զանգակատունս , շրջակայ պարիսպս , և մեծ եկեղեցւոյս սարգերը*) պարագայիւքն 'ի [Թուոջս ՌՄԼԷ . սկսեալ իշխողութեամբ Ալի Բէկին և Ահմատ Բէկին յաւուրս Շամբեցի Յովհաննէս վարդապետին . որք հանդիպիք , տուք ողորմի . աստուած և ձեզ ողորմեսցի" :

'ի ներքին սրահի աստ են կամարակապ Տին խոհարան վանացս , և քանի մի կոխածոյ սենեակք . 'ի ձախմէ սրահին գոն 'ի միում կարգի չորեքին քարակոփ սենեակք վասն ուխտաւորաց և միա-

*) Եկեղեցւոյ աստիճանները կհասկայու ին :

բանից, որք ունին սակաւ ինչ աւերանս հնութեան. ՚ի կարգի սոցա յարևելեան ծայրի է նըշխարատունն ՚ի Աաչէ իշխանէ:

Իսկ մատրունք և գերեզմանք ևս և խաչվէմք բազումք են ՚ի պարսպի վանացս յերկուս սրահսն ևս, յաջակողմն սուրբ Յովհաննէս եկեղեցոյն՝ որ աագագոյն է քան զամենեսին, կից ընդ որմոցն է փոքրիկ եկեղեցի կիսաւեր, ոյր խորանն կիսով չափ մնայ տակաւին կանդուն. ՚ի վերայ խորանիս լեալ է յառաջագոյն երեք փոքրիկ մատրունք գմբէթարդ. որոյ աւերակք հոսեալ են ընդ միջ եկեղեցոյն իբրև բլուր կուտեալ ՚ի տեղւոջն:

Ի շրջապատս խորհրդանոցի այսր եկեղեցոյ գտաւ արձան յիշատակի այսպիսի, "Տէր Աստուած ողորմեա՛ Ռուզուքանայ ՚ի միւսանգամ քո գալստ' անդ ամէն":

Ի ձախակողմն սրբոյն Յովհաննու են երեքին կամարակապ շինութիւնք, որք երևին լինել մատրունք գերեզմանաց, կից միմեանց առանձին դրամքք ՚ի միում կարգի. ՚ի միջի սոցա են գերեզմանք նախնի թագաւորաց, կաթողիկոսաց, եպիսկոպոսաց և նախարարաց ևս և յիշատակատուաց. զի ո՛չ կարացաք ստուգել զանուանս նոցին ՚ի գերեզմանաքարանց եղծելոց ՚ի հնութենէ:

Մին յերկից մատրանցս է օրոցաձև ունելով խորան և սեղան պատարաղի, ուր և մեծամեծ խաչ-վէճք ընդ արևելեան որմով:

Ի վերնայարկի մատրանցս այսոցիկ են դարձեալ երեք գեղեցիկ մատրուներ փոքրիկ գմբէթազարդք երեքին ևս միաչափ երկայնութեամբ ՚ի չորս կանգուն և երկու լայնութիւն. յորս են սեղանք և խորհրդանոցք. որք և փոքրիկ դրամբք կցեալք ընդ արևելեան անկիւն ժամատան սրբոյն Յովհաննու. ճարտարապետութիւն այսոցիկ մատրանցս է կարի արհեստաւոր, շինութիւնքն ամբողջ և անարատք առանց իրիք հնութեան:

Յետուստ երկից ներքնայարկ մատրանցն կան երկու քարաշէն սառնատունք իրրև մեծագոյն գուբք երկմարդաչափ խորութեամբ. յորս ըսուն ձիւն ՚ի ձմերան ՚ի պէտս ամառան. զի մենաստանն անդր սառուցանէ զջուր յամարայնի գրաստուք կրելով զայն ՚ի ձորոյն անդր ՚ի վեր:

Առավարութիւն վանացն է ՚ի ձեռս Առաջնորդին Աարսայ. որ դնելով անդր զոմն վանահայր, զտարեկան սնունդն ժողովէ ՚ի շրջակայ փեղօրեկից Աարսայ, Աաղզվանայ և այլ մերձակայից, որք ՚ի հնուց եղեալ Հոսոմոսին վանաց սեպհական ժողովուրդք:

Յաճախ 'ի Հոռոմոսին վանս գնան յուխտ ժողովուրդք արևելեան մասին Շիրակայ 'ի սահմանին Ռուսաց . առաւելապէս յայն գիւղօրէից , որոց յափունս Ախուրեան գետոյ են բնակութիւնք , և էինն սեպհական ժողովուրդ այնորիկ նախ քան զտիրապետութիւն երկրին Ռուսաց :

Զառաջեալ վանացն 'ի մէջ ձորոյն 'ի Տիւսիսոյ , ուր գերեզմանքն են Հնոյ ժամանակի , կառուցեալք են երկոքին գեղեցկաշէն տաճարք անուամբ զօրավարաց Ս . Մինասայ և Ս . Գէորգայ իբրև յանապատի . զորոց զտեղազրութիւնս չեղև միջոց մեզ առնել :

Ընդ կողմն հարաւային դրան Ս . Մինասայ եկեղեցւոյ է գերեզման Աշոտ Թագաւորի , ունելով այսչափ միայն արձանագիր , "Աշոտ Թագաւոր հայոց" :

Իսկ Տաճար Ս . Գէորգայ կառուցեալ 'ի թուին հայոց 'ՆԿԱ . 'ի Գագկայ Շահնշահէ , ունի արձանագիր շինութեան արտաքուստ յարևելից 'ի վերայ որմոյ սեղանոյն ըստ այսմ :

"Թիւ 'ՆԿԱ . ով հռչակաւոր դու մեծ անուանիդ 'ի վկայս սուրբ Գէորգէոս , օգնեա բարեխօսութեամբ Գագկայ Շահնշահի շինողի զվկայարանս զայս քոյով անուանակոչութեամբ , 'ի քոյդ բարեխօսու-

Թիւն յուսադնեալ . զի ընկալցի զողորմութիւն 'ի
 Քրիստոսէ յԱստուծոյ յանվախճան արքայութեան
 ընդ ամենայն արդարացեալսն ապաշաւանաւք , հա-
 սանել լուսոյ փառաց որդւոյն Աստուծոյ 'ի վերջ-
 նում զիշերին 'ի ծագել մեծի և աներեկ առա-
 ւատին , այցելութիւն գտանել առաջի ահաւոր
 ընմի անաչառ դատաւորին աղաչեմք” :

Զայս տեղագրութիւն արարաք 'ի վանս անդ
 Հոռոմոսին յամի 1851, յորժամ յայցելութիւն
 զնացաք քաղաքամօրն Անւոյ . և էր վանահայր
 վանացն Պետրոս Վարդապետ :

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

